

EXPRESSIVE METAPHORS OF HEAD

Albena Baeva

Bishop Constantine Preslavski School, Shumen, Bulgaria, a.baeva@shu.bg

Abstract: The metaphor, like the conveyance of signifiers by the similarity of signifiers, has aroused continued interest in classical rhetoric. Metaphors are different in type - cognitive metaphors, conceptual metaphors, expressive metaphors, elliptical metaphors and more. The subject of the article is the expressive metaphors of an important part of the human body - the head. Nayden Gerov's dictionary was taken as the source. An attempt has been made to discover the common, which connects part of the expressive metaphors of the head in a semantic whole. In our view, this is a void. Finally, according to the semantic law of associative connections through analogies and contrasts, the parts of the body that are usually opposed to the head - leg and tail - are briefly described.

Keywords: expressive metaphors, contrast, semantic trait

ЕКСПРЕСИВНИ МЕТАФОРИ НА ГЛАВА

Албена Баева

ШУ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, България, a.baeva@shu.bg

Резюме: Метафората, като пренасяне на означаващи според сходството на означаемите, предизвиква неизменен интерес още от класическата реторика. Метафорите биват различни по вид – познавателни метафори, понятийни метафори, експресивни метафори, елиптически метафори и др. Предмет на статията са експресивните метафори на важна част от човешкото тяло – главата. За източник е взет речникът на Найден Геров. Направен е опит да се открие общото, което свързва част от експресивните метафори на глава в семантична цялост. Според нас това е празнота. Накрая според семантичен закон на асоциативните връзки чрез аналогии и контрасти, кратко се описват частите на тялото, които обикновено се противопоставят на глава – крак и опашка.

Ключови думи: експресивни метафори, контраст, смислов признак

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Метафората често се определя като съкратено сравнение. В тези случаи граматическите средства за свързване са отпаднали. При всички определения на метафората се отбелязва сходството като основа на метафоричната идентификация. В някои изследвания по семантика при класификация на смисловите промени въз основа на психически асоциации метафората е определена като сходство между две означаеми (Улман, 1952, с. 277).

Стефан Улман дава пример с човешки зъби и зъби на гребен. Като забелязва сходството между двата обекта вместо да каже, че са като зъби, човек ги назовава зъби на гребен. Извършвайки това, човек пренася означаващото на един човешки орган, за да опише друг обект. Сходството между двете означаеми позволява извършването на това пренасяне. Всяка метафора съдържа според Улман три елемента: идеята за назоваване, пренасяне на означаващото, сходството, което разрешава сближаването. Сходството бива два главни типа: обективно и афективно. Примерът му за обективно сходство е чрез ъгъл за ъгъл и за инструмент, а за афективно сходство - чрез топъл прием, при който сходството между физическата топлина и сърдечността е от афективен ред – то е резултат от сходните впечатления, които произвеждат двата феномена (Улман, 1952, с. 278).

При психологическата си класификация, която съдържа четири подразделения – метафора, описана по-горе, съседство между две означаеми (метонимия), сходство между две означаващи и съседство между две означаващи, Ст. Улман използва определението за езиковия знак на Ф. дьо Сосюр. Езиковият знак е реципрочно отношение между означаващо, което е акустичният образ на предмета, означаемото съответно е понятието за предмета; означаващото извиква означаемото и обратно (Улман, 1952, с.19 и сл;). По-късно същото разделение на четирите вида психологически асоциации отбелязва и П. Гиро (1955, с. 45).

Метафоричното назоваване обикновено се свързва с изразителност. Изразителност като резултат от афективност се пази и при лексикализираните метафори на глава. Предмет на статията са изразителните метафори на глава според речника на Найден Геров.

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

Преносните назовавания на глава са: чотура (чутура), кратуна, гиква, куфалница, кемане. Към тях се прибавят и псетина, пумпалица. Част от тях се употребяват и днес. В синонимния речник се предлагат синоними за глава – куфалница, келявица, тиква, кратуна и чутура. Общото значение, макар и не изведено в началото, според определенията е – глава на глупав, изкуфял човек (срв. Димитрова, Спасова, 2007, с. 374-375). Пумпалица и псетина не се употребяват, при кемане нещата са по-сложни.

Найден Геров определя чотура (чутура) като букла, бъклица и др. (Героу, V, с. 550). Бъклица е дървен плосък съд за носене на вино (Героу, I, с. 91). Кратуна е тиква вътре празна, цинцарка (Героу, II, с. 411). Куфалница и куфарица (от гр. куф със замяна на ф с х в прилагателното име – кух) е празна глава, празна кратуна, тиква (Героу, II, с. 437). Кемане (кемене) от турски, е цигулка, гъдулка, гънилка, лаута, виулец (Героу, II, с. 360). Примерите са свързани с удряне и зелен: Да те блъсна по чутурата; Светна го по кеменето; Тиквата му е зелена. За тиква във връзка с глава като аналогия или тъждество на формата пише Е Пернишка: „тиква – 1. Едър заоблен плод // с куха вътрешност. 2. Глава на човек // заоблена, празна = с малко умствени възможности“ (Пернишка, 1993, с. 229).

Пумпалица е глава, тиква, псетина, кемане; Твоята пумпалица не зима (Героу, IV, с. 397). Псетина (кучешина) – кучешки нрав, преносно – глава, Удари го по псетината (Героу, IV, с. 394).

Очевидно е, че всички преносни названия на глава са афективни, изразяват чувство, носят изразителност. Те образуват семантично поле. Пита се кой е общият признак, който ги организира в полето? Според посочените определения при чутура признак плосък отпада, тъй като главата е кръгла, остава дървен. При кратуна, тиква и куфалница (от куф – кух) общият признак е празен. Куфалница, макар и от гръцки, е хубав пример за народна етимология – от куф (кух) – празен. При кемане признакът не излиза наяве. При псетина е должност, низост, а при пумпалица (от пумпал, въртешка) явен е признак въртене. Според разбирането ни при кратуна, куфалница, тиква, чотура и кемане организиращ, общ е признакът празен. Взет е предмет като съд (най-общо) за обем, празен, за да изрази празна глава = глупава глава.

Признак дървен при чутура не е основен за полето, той е основен при изразите букова глава = корава глава, дебела глава. При кемане признак свирене отпада, тъй като полето подчинява семантично съставните си елементи. Инструментът е взет като обем, и то празен. При псетина признакът е долен, низък, като глава означава проклета глава. За пумпалица по вероятен е признак пълен (дебел): срв. пумпалче – дебело, пълничко, будресто дете (Героу, VI, с. 273), а не признак въртене, затова пумпалица като название на глава означава дебела глава.

Във всички езици глава е предмет на многобройни изрази и пренасания. Някои изрази могат да доуточнят и допълнят посочените значения. Празна глава е глупав човек, умна глава – съответно умен. Брашно има в главата му, има бръмбари в главата, мухи бръмчат в главата му са със значение празна глава. Вижда се отклонение при изразите – празна не се противопоставя на пълна, защото има в изразите, наличието е равно на празнота. Единствен израз, който открихме с пълня е напълних му главата – накрах го да разбере, да проумее. Интерес представлява и изразът човек с глава – умен. И така, при глупав преобладава признак празен, при умен е достатъчно самото наличие на глава или описателно – умна глава.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изводите, които могат да се направят, са, че при семантичното поле, образувано от лексемите чутура, кратуна, куфалница, тиква и кемане, общият признак празен способства да се образуват поле, а някои от тях да се употребяват и до днес. На пръв поглед кемане е отпаднало от полето. Но в жаргона главата се нарича китара. Има просто заместване на цигулка с китара. Отпаднали са от днешна употреба псетина и пумпалица, при които назоваващите признаци са различни от общия признак за полето. В синонимния речник на М. Димитрова и А. Спасова общото значение на посочените лексеми трябва да се изведе от празен; в речника липсва общо значение при реда на куфалница (Димитрова, Спасова, 2007, с. 374).

Като допълнение може да се отбележи метафората на крак. Крак е лексема, изследвана с оглед на диалектните особености във връзка с нога (Холиолчев, 1972). За разлика от глава метафорите на крак не са така многобройни. В речника на Н. Героу откриваме „Сбирай си мотовилките, собирай си краката, не ги простирай“ (Героу, III, с. 83). Мотовилка, мотовилки са експресивна метафора на крак, крака. Предвид не само на общата асоциативна способност у човека, но и на противопоставяне на свързани понятия, глава и крак се противопоставят като крайни членове.

За подобно разбиране свидетелстват някои пословици и поговорки – Померил в главата, ударил в краката; Хвани едного за краката, та удрай другото по главата; От главата до краката (Героу, II, с. 409). Семантичното противопоставяне се потвърждава и чрез опашка – другата крайна част у животни – Опашката на главата не заповяда; Ако си глава, щат те чукат, ако си опашка, щат те тъпчат; Не се удържа за

опашката, като си му пуснал гривата (Геров, III, с. 368). В народните приказки се среща и от главу до опаш. Последният пример разкрива противопоставянето между грива и опашка, аналогично на глава и крак. За разпространеността на пренасянето при глава – тиква свидетелства и гатанката: валчеста тиква, на нея трева порасла – глава.

ЛИТЕРАТУРА

Геров, Н. (1975 – 1878). Речник на българския език. Т. I - VI. София: Български писател.

Димитрова, М., Спасова, А. (2007). Синонимен речник на съвременния български книжовен език. София: Наука и изкуство.

Пернишка, Е. (1993). За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена. София: БАН.

Холиолчев, Хр. (1972). Из българската диалектна лексикология. Нога /Крак. – Български език, № 6, с. 554-557.

Guiraud, P. (1955). *La Semantique*. Paris: Presses univ. de France.

Ullmann, S. (1952). *Precis de semantique francaise*. Berne, Ed. A. Francke.